

SUOSITUKSET TURVAPAIKKAPUHUTTELUN KEHITTÄMISESTÄ

MAAHANMUUTTOVIRASTO
MIGRATIONSVERKET
FINNISH IMMIGRATION SERVICE

ERF

PAKOLAISNEUVONTA RY

Hanke on saanut tukea Euroopan pakolaisrahastosta.
Tekijä on yksin vastuussa julkaisussa esitetyistä näkemyksistä eikä
Euroopan komissio vastaa tietojen perusteella tehdyistä päätelmistä.

ISBN 978-951-97605-3-7
© Pakolaisneuvonta ry

AT-Julkaisutoimisto Oy, Helsinki 2008

Sisällys

1	Johdanto.....	5
1.1	ERF-hanke turvapaikkapuhuttelun kehittämiseksi.....	5
1.2	Suositukset ja niiden tavoite.....	6
1.3	Turvapaikkapuhuttelua koskevat säädökset.....	6
1.4	UNHCR:n hyväksymät periaatteet.....	7
2	Ammatilliset roolit turvapaikkapuhuttelussa.....	8
2.1	Puhuttelukoordinaattori.....	8
2.2	Puhuttelija.....	8
2.3	Tulkki.....	8
2.4	Avustaja.....	8
2.5	Alaikäisen turvapaikanhakijan edustaja.....	9
2.6	Sosiaalityöntekijä alaikäisen hakijan puhuttelussa.....	9
3	Toimenpiteet ennen turvapaikkapuhuttelua.....	10
3.1	Vastaanottokeskuksen tehtävät.....	10
3.2	Avustajan tehtävät.....	11
3.3	Puhuttelun varaaminen.....	11
3.4	Puhuttelukutsu.....	12
3.5	Liitteet puhuttelukutsuun.....	12
3.6	Puhuttelukutsun tiedoksi antaminen.....	13
3.7	Matkajärjestelyt.....	14
4	Tulkkkaus.....	16
5	Puhuttelu.....	18
5.1	Hakijan kohtaaminen.....	18
5.1.1	Traumatisoituneet hakijat.....	19
5.2	Alkutoimet puhuttelussa.....	20
5.3	Puhuttelun johtaminen.....	23
5.3.1	Puhuttelijan selvittämisvelvollisuus.....	23
5.3.2	Kysymysten esittäminen.....	23
5.3.3	Avustajan lisäkysymykset.....	24
5.3.4	Puolisoiden puhuttelu.....	25
5.3.5	Puhuttelun keskeyttäminen ja jatkuminen toisena päivänä.....	25

5.4	Puhuttelu­pöytäkirjan laatiminen.....	26
5.4.1	Kysymysten kirjaaminen	26
5.4.2	Merkintöjen tekeminen puhuttelukronologian mukaan.....	27
5.4.3	Tunnetilojen merkitseminen	27
5.4.4	Paikannimien ja ajankohtien merkitseminen	27
5.5	Pöytäkirjan tarkastaminen ja korjausmerkinnät	28
5.6	Lopputoimenpiteet puhuttelussa.....	28
5.7	Erytistilanteita	29
5.7.1	Puhuttelut säilöönottoyksikössä	29
5.7.2	Edunvalvojan tarve.....	29
6	Alaikäisen puhuttelun erityispiirteet	30
7	Maatiedon käyttö.....	31
8	Koulutus ja yhteiset tapaamiset	32

1 Johdanto

Maahanmuuttoviraston turvapaikkapuhuttelussa selvitetään turvapaikanhakijan perusteet hakea ja saada kansainvälistä suojelua Suomessa. Puhuttelun aikana käydään läpi ne perusteet, jotka hakijalla on häneen kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan kohdistuvasta vainosta tai muista oikeudenloukkauksista. Lisäksi puhuttelussa selvitetään, onko hakijalla kansainvälisen suojelun tarpeen ohella muita perusteita oleskeluoikeuden saamiseksi.

Turvapaikkapuhuttelu on paitsi turvapaikanhakijan, myös Maahanmuuttoviraston näkökulmasta tärkein tilaisuus selvittää hakijan perusteet. Onnistunut puhuttelu on paras perusta asianmukaiselle ja oikeusturvatakeet täyttävälle päätöksenteolle. Turvapaikanhakijalle on sekä puhutteluun valmistautumisessa että itse puhuttelussa taattava parhaat mahdolliset edellytykset kertoa perusteistaan.

Maahanmuuttoviraston puhutteluja suoritetaan tällä hetkellä Helsingissä, Lappeenrannassa ja Kuhmossa sijaitseissa toimipisteissä. Turvapaikanhakijoiden vastaanottokeskukset sijaitsevat eri puolilla Suomea. Myös matkustaminen puhutteluun vaikuttaa väistämättä puhuttelun sujumiseen ja hakijan jaksamiseen. Matkustaminen ei saisi aiheuttaa kohtuutonta rasitusta, jotta eri paikkakunnilla puhuteltavat turvapaikanhakijat olisivat tasavertaisessa asemassa keskenään.

Turvapaikkapuhuttelu on kaikille osapuolille monella tavoin haastava tilanne. Turvapaikanhakijan kohtaamisessa on aina muistettava, että hakija on yleensä kielitaidottomana vieraassa ympäristössä ja kulttuurissa, ja lisäksi oikeudellisesti heikossa asemassa. Turvapaikanhakijoilla voi olla traumaattisia kokemuksia kotimaasta, matkalta Suomeen tai hänen psyykinen tai fyysinen terveydentilansa voi olla muista syistä huono. Puhuttelussa tulee aina varautua tähän. Kaikkien puhutteluun osallistuvien on käyttäytymisessään kiinnitettävä huomiota asiallisen, rauhallisen ja luottamuksellisen ilmapiirin luomiseen.

1.1 ERF-hanke turvapaikkapuhuttelun kehittämiseksi

Hankkeen tarkoituksena on ollut vuoden 2008 aikana selvittää turvapaikkapuhuttelutoiminnan nykytilaa ja laatia suosituksia puhuttelukäytäntöjen kehittämiseksi. Selvityksen pohjalta on arvioitu miten turvapaikkapuhuttelun eri osatekijät kuten oikeudellinen apu, tulkkaus, puhuttelijan rooli ja maatiedon käyttö vaikuttavat hakijan oikeusturvan toteutumiseen ja mahdollisen haavoittuvan aseman huomioimiseen. Hanke on saanut rahoitusta Euroopan pakolaisrahasto ERF:stä

ja sen toteuttamisesta on vastannut Pakolaisneuvonta ry yhteistyössä Maahanmuuttoviraston kanssa. Koordinaattorina on toiminut Pakolaisneuvonnan lakimies Marjaana Laine.

Selvitystä varten kuultiin puhutteluihin tai etukäteisjärjestelyihin osallistuvia tahoja: puhuttelijoita, avustajia, tulkkeja, alaikäisten turvapaikanhakijoiden edustajia, vastaanottokeskusten työntekijöitä sekä itse turvapaikanhakijoita. Lisäksi kuultiin asiantuntijoita muun muassa Kidutettujen kuntoutuskeskuksesta, Suomen Mielenterveysseuran SOS-keskuksesta ja YK:n pakolaisjärjestöstä (UNHCR). Hankkeessa tutustuttiin myös Ruotsin ja Norjan vastaaviin menettelyihin kolme päivää kestäväillä vierailuilla.

Kuulemisten pohjalta laadittu selvitys on kooste turvapaikkamenettelyn käytännön asiantuntijoiden kokemuksista ja näkemyksistä siitä, miten Maahanmuuttoviraston turvapaikkamenettely vuonna 2008 on toiminut ja missä on havaittu muutostarvetta. Suositukset on laadittu selvityksen perusteella.

1.2 Suositusten tavoite

Suosituksia on suunnattu Maahanmuuttoviraston puhuttelijoille, avustajille, tulkeille sekä alaikäisten yksintulleiden turvapaikanhakijoiden edustajille ja sosiaalityöntekijöille eli kaikille, jotka voivat osallistua turvapaikkapuhutteluun. Vastaanottokeskuksille suositukset on suunnattu sen osalta, miten hakijoille tulisi tiedottaa puhuttelusta etukäteen. Erityisesti suositukset on suunnattu uusille työntekijöille.

Suosituksen tarkoitus on yhdenmukaistaa ja kehittää hyviä puhuttelukäytäntöjä sekä tiedottamista ennen puhuttelua, jotta hakijoiden yhdenvertainen kohtelu ja oikeusturva toteutuvat mahdollisimman hyvin. Tavoitteena on, että hakija saa riittävän varhaisessa vaiheessa tietoa turvapaikkamenettelystä, oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan ja voi ennen puhuttelua käydä läpi perusteitaan avustajan kanssa. Näin voidaan todennäköisimmin päästä tehokkaaseen ja oikeusvarmaan turvapaikkamenettelyyn.

1.3 Turvapaikkapuhuttelua koskevat säädökset

Keskeiset säännökset turvapaikkapuhuttelusta osana turvapaikkatutkimusta on kirjattu ulkomaalaislain 97 §:ään. Turvapaikanhakijan henkilöllisyyden, matkareitin ja maahantulon selvittää poliisi tai rajavartiolaitos. Varsinaisen turvapaikkapuhuttelun suorittaa Maahanmuuttovirasto¹.

¹ Poliisi voi Maahanmuuttoviraston pyynnöstä suorittaa puhuttelun, jos hakemusten määrä on voimakkaasti lisääntynyt tai erityisestä syystä muulloinkin. Suojelupoliisi voi suorittaa turvapaikkapuhuttelun Maahanmuuttoviraston lisäksi, jos Suomen kansallinen turvallisuus tai kansainväliset suhteet sitä edellyttävät.

Ulkomaalaislain mukaan turvapaikkapuhuttelussa selvitetään hakijan perusteet häneen kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan kohdistuneesta vainosta tai muista oikeudenloukkauksista ja niiden uhkista. Ulkomaalaislain mukaan puhuttelussa on erityisesti tiedusteltava, miten hakija suhtautuu mahdolliseen maasta poistamiseen turvalliseen turvapaikka- tai alkuperämaahan sekä maahantulokieltoon. Hakijalta on selvitettävä erityisesti ne perusteet, joiden vuoksi hän katsoo, ettei kyseinen valtio ole hänelle turvallinen. Lisäksi on selvitettävä, onko hakijalla kansainvälisen suojelun tarpeen ohella muita perusteita oleskeluoikeuden saamiseksi.

Ulkomaalaislaissa tarkoitettujen asioiden käsittelyssä ja myös turvapaikkapuhuttelussa noudatetaan yleislakina hallintolakia (434/2003). Myös Suomen perustuslaissa on keskeiset säännökset oikeusturvan taakseista, kuten yhdenvertaisuusperiaate (6 §), liikkumisvapaus ja palautuskielto (9 §) sekä oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheetonta viivytystä (21 §). Ehdoton palautuskielto on kirjattu myös ulkomaalaislain 147 §:än. Turvapaikkahakemuksen käsittelyssä on myös huomioitava hallinnon yleiset oikeusperiaatteet, objektiiviteetti-, suhteellisuus- ja tarkoituksidonnaisuusperiaate.²

Maahanmuuttovirasto on 13.11.2008 antanut toistaiseksi voimassa olevan turvapaikkaohjeen (Dnro 109/032/2008). Siinä on yksityiskohtaiset ohjeet kansainvälistä suojelua koskevan hakemuksen käsittelystä turvapaikkamenettelyssä.

1.4 UNHCR:n hyväksymät periaatteet

Turvapaikanhakijan asiaa käsiteltäessä on noudatettava YK:n pakolaisasiain päävaltuutetun UNHCR:n hyväksymiä periaatteita, jotka on kirjattu ulkomaalaislain valmisteluasiakirjoihin (mm. HE 28/2003) ja vahvistettu korkeimman hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä³. UNHCR:n *Käsikirja pakolaisaseman määrittämisen menettelyistä ja perusteista* sisältää yleiset menettelyt ja perusteet, joita pakolaisaseman määrittelyssä tulee noudattaa.

² Turvapaikkamenettelyssä huomioonotettavat säädökset on kirjattu kattavammin Maahanmuuttoviraston turvapaikkaohjeen kohtaan 1, s. 5.

³ Näin esimerkiksi KHO:n 22.2.2000 antamat päätös Dnro 1003/3/99 ATK, Taltionro 354 sekä 29.2.2000 antama päätös Dnro 1002/3/99, Taltionro 402 sekä 29.2.2000.

2 Ammatilliset roolit turvapaikkapuhuttelussa

2.1 Puhuttelukoordinaattori

Maahanmuuttoviraston tulosalueen puhuttelukoordinaattori vastaa tila- ja tulkivarauksesta sekä puhuttelijan ja tarvittaessa myös avustajan ja edustajan aikataulujen yhteen sovittamisesta.

2.2 Puhuttelija

Maahanmuuttoviraston puhuttelijan tehtäviin kuuluu huolellinen perehtyminen aiempaan asiakirja-aineistoon sekä tarvittaessa maatiedon hankkiminen ennen puhuttelua. Puhuttelun alussa puhuttelijan tulee varmistaa, että hakija on tietoinen puhuttelun tarkoituksesta ja merkityksestä sekä kaikkien läsnäolijoiden roolista.

Puhuttelijan tehtävä on johtaa puhuttelua. Puhuttelija vastaa siitä, että päätöksenteon kannalta olennaiset seikat selvitetään puhuttelussa⁴. Puhuttelija laatii puhuttelupöytäkirjan sekä tarkastusvaiheessa korjaa mahdolliset virheet ja tekee tarvittavat lisäykset.

2.3 Tulkki

Tulkin tehtävänä on toimia vain ja ainoastaan tulkkina, eli suullisesti välittää viesti kieleltä toiselle. Tulkkia sitoo salassapitovelvollisuus⁵. Tulkin eettisten ohjeiden mukaan tulkki on myös objektiivinen ja puolueeton. Tulkki ei voi ottaa kantaa eikä neuvoa. Tulkin tulee pyrkiä kattavaan tulkkaukseen mitään pois jättämättä ja mitään lisäämättä. Tulkki ei ole toimeksiantonsa aikana velvollinen hoitamaan mitään muita kuin tulkkaustehtäviä.

2.4 Avustaja

Oikeudellisen avustajan tehtäviin ennen puhuttelua kuuluu hakijan oikeuksista ja velvollisuuksista sekä turvapaikkamenettelystä tiedottaminen. Jokaisella turvapaikanhakijalla tulee olla mahdollisuus henkilökohtaiseen tapaamiseen, jossa voidaan käydä läpi turvapaikanhakijan yksilölliset perusteet ja sopia, tuleeko avustaja mukaan puhutteluun.

4 Ks. selvittämiselvollisuus, ulkomaalaislain 7 §, hallintolain 31 §

5 Tulkin ja avustajan salassapitovelvollisuudesta säädetään hallintolain (434/2003) 13 §:ssä.

Turvapaikanhakijalla on oikeus käyttää puhuttelussa avustajaa, jonka tehtävänä on varmistaa, että turvapaikkaperusteet tulevat puhuttelun aikana riittävästi selvitettyiksi. Avustaja voi esittää lisäkysymyksiä tai puuttua mahdollisiin hakijan oikeusturvaa vaarantaviin seikkoihin, kuten havaittavissa olevaan tulkkausvirheeseen tai virheelliseen pöytäkirjamerkintään. Avustajan tehtävä on nostaa esiin olosuhteet ja seikat, jotka puhuvat hakijan puolesta.

Lakimiehen eettisten ohjeiden mukaan lakimiehen on pysyttävä totuudessa. Lisäksi lakimiehen on työssään käyttäydyttävä asiallisesti ja toimittava tasapuolisesti. Lakimies ei saa luvattomasti ilmaista päämiehen hänelle asian hoitamista varten uskomaa luottamuksellista tietoa.⁶ Avustajan salassapitovelvollisuus tarkoittaa myös sitä, että avustaja ei ilman hakijan lupaa saa antaa tietoja edes päätöksentekijälle.

2.5 Alaikäisen turvapaikanhakijan edustaja

Suomessa turvapaikkaa hakevalle lapselle, joka on Suomessa vailla huoltajaa tai muuta laillista edustajaa, määrätään edustaja (kotouttamislain 26 §). Lain mukaan edustaja käyttää huoltajalle kuuluvaa puhevaltaa lapsen henkilöä koskevissa asioissa, kuten turvapaikkapuhuttelussa. Näin ollen puhuttelua ei voida järjestää ilman edustajan läsnäoloa. Edustajan tulee tehtävässään pitää huolta lapsen edusta ottaen huomioon lapsen kansallinen, kielellinen, uskonnollinen ja sivistyksellinen tausta. Edustaja myös vastaa oikeudellisen avun hankkimisesta ennen puhuttelua ja pyytää tarvittaessa avustajan puhutteluun.

2.6 Sosiaalityöntekijä alaikäisen turvapaikanhakijan puhuttelussa

Alaikäisen hakijan asioita hoitava vastaanottokeskuksen sosiaalityöntekijä voi osallistua turvapaikkapuhutteluun. Maahanmuuttovirasto varaa tähän mahdollisuuden. Jos sosiaalityöntekijä osallistuu puhutteluun, häneltä pyydetään puhuttelussa arvio lapsen edun toteutumisesta. Vaihtoehtoisesti sosiaalityöntekijä voi antaa Maahanmuuttovirastolle lausunnon siitä, miten lapsen etu voitaisiin ottaa hakijan tapauksessa huomioon.

⁶ Lakimiehen eettiset ohjeet kokonaisuudessaan löytyvät esimerkiksi lakimiesliiton sivuilta www.lakimiesliitto.fi.

3 Toimenpiteet ennen turvapaikkapuhuttelua

3.1 Vastaanottokeskuksen tehtävät

Vastaanottokeskuksen tehtäviin kuuluvat tiedottaminen hakijoille ennen turvapaikkapuhuttelua, puhuttelukutsun tiedoksianto ja matkajärjestelyt.

Turvapaikanhakijoilla on ennen puhuttelua eniten kontakteja vastaanottokeskuksen työntekijöihin, joilla on tärkeä rooli luottamuksen luomisessa ja tiedottamisessa. Keskeisimpiä puhutteluun liittyviä asioita on hyvä toistaa hakijalle useampaankin kertaan. Hakijat ovat vasta maahan saavuttuaan kielitaidottomina vieraassa kulttuurissa ja uutta tietoa tulee paljon. Vastaanottokeskuksissa työskentelevillä sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla on myös tärkeä tehtävä traumatisoituneiden ja psyykkisistä häiriöistä kärsivien hakijoiden tunnistamisessa mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Kotouttamislain nojalla vastaanottokeskuksen tulee antaa hakijalle mahdollisimman pian tieto oikeudesta avustajaan⁷. Jokaiselle turvapaikanhakijalle varataan lakimiehen alkuinfo. Hakijalla tulee olla mahdollisuus varata henkilökohtainen tapaaminen avustajan kanssa jo ennen puhuttelua. Oman ajan varaamisen avustajalle on oltava riittävän helppoa, ja erityisesti haavoittuvassa asemassa olevaa hakijaa tulee tarvittaessa avustaa siinä.

Hakijoille olisi suositeltavaa jo vastaanottokeskuksessa antaa perustietoa puhuttelutilanteesta sekä puhuttelijan, tulkin ja avustajan rooleista ja salassapitovelvollisuudesta. On hyvä kertoa, että puhuttelun suorittaa Maahanmuuttoviraston puhuttelija, eikä puhuttelua tai puhuttelijaa tarvitse pelätä. Puhuttelija ei ole poliisi vaan turvapaikkaperusteiden selvittämiseen erikoistunut Maahanmuuttoviraston viranomainen.

On hyvä kertoa myös tulkin salassapitovelvollisuudesta, puolueettomuudesta ja roolista puhuttelussa. Hakijalle kannattaa täsmentää, että tulkki ei ole Maahanmuuttoviraston työntekijä. Hakijaa tulee kannustaa kertomaan mahdollisista ymmärtämisvaikeuksista. Mikäli vastaanottokeskuksessa tulee esille tulkin sukupuolta tai murrealuetta koskevia toiveita, niistä tulee ilmoittaa Maahanmuuttovirastolle.

⁷ "Turvapaikanhakijoille annetaan mahdollisimman pian tietoa vastaanotto-olosuhteissa ja turvapaikka-asiansa oikeusapua antavista järjestöistä tai ryhmistä." Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493, 19 f §(27.5.2005/362).

Hakijalla tulisi olla mahdollisuus terveydenhoitajan tapaamiseen ennen puhuttelua. Puhuttelun onnistumisen kannalta olisi tärkeä saada tietoa hakijan psyykkisistä ja muista terveydellisistä ongelmista, erityisesti jos niiden voidaan arvioida vaikuttavan puhutteluun ja hakijan mahdollisuuksiin kertoa perusteistaan. (Katso jäljempänä kohta 5.1.1)

3.2 Avustajan tehtävät

Ennen puhuttelua järjestettävässä tapaamisessa avustajan on kerrottava hakijalle selkeästi turvapaikkapuhuttelun tarkoitus ja merkitys sekä hakijan oikeudet ja velvollisuudet. Avustajan tulee kertoa hakijalle puhuttelijan, tulkin ja avustajan rooleista ja tehtävistä puhuttelussa.

Puhuttelua edeltävässä tapaamisessa avustajan on aina kerrottava hakijalle tämän oikeudesta käyttää avustajaa turvapaikkapuhuttelussa. Tapaamisessa on selkeästi sovittava siitä, tuleeko avustaja mukaan puhutteluun.

Jos hakija haluaa tapaamisen jälkeen vielä harkita asiaa, avustaja antaa ohjeet siitä, miten hakijan tulee toimia, jos hän myöhemmin päättää pyytää avustajan puhutteluun. Hakijalle korostetaan, että jos ilmoitus tulee liian myöhään, avustaja ei välttämättä pääse puhutteluun. Päätös avustamisesta puhuttelussa tulisi pääsääntöisesti tehdä ensimmäisessä tapaamisessa puhuttelujärjestelyjen sujuvuuden vuoksi.

Kun hakija ja avustaja sopivat avustamisesta puhuttelussa, tulee siitä ilmoittaa välittömästi Maahanmuuttovirastolle. Ilmoitus tehdään telefaksina Maahanmuuttovirastolle tai jos puhuttelupaikka on tiedossa, suoraan kyseisen tulosalueen puhuttelukoordinaattorille.

Jotta avustaminen parhaiten edistäisi hakijan oikeusturvaa ja perusteiden selvittämistä turvapaikkapuhuttelussa, avustajan on tärkeää tavata hakija etukäteen ja keskustella tämän kanssa turvapaikkaperusteista.

Ennen puhuttelua avustajan tulee ilmoittaa Maahanmuuttovirastolle, mikäli hakijalla on toiveita tulkkauskielen tai -murteen, tulkin sukupuolen tai jonkin muun tulkkaukseen tai tulkkiin liittyvän asian suhteen. Myös terveydellisistä syistä, lääkityksestä tai muista erityisistä syistä, jotka saattavat vaikuttaa puhuttelun kulkuun, tulee ilmoittaa Maahanmuuttovirastolle ennen puhuttelua.

3.3 Puhuttelun varaaminen

Turvapaikkapuhuttelu järjestetään ilman turhaa viivytystä. Puhuttelua ei kuitenkaan tulisi järjestää ennen kuin hakija ehtii saada oikeudellisen alkuinfon.

Kaikkien puhutteluun osallistuvien tulee saada tieto puhutteluajasta riittävän ajoissa. Myös matkajärjestelyt on otettava huomioon. Käytännössä hakijan pitäisi saada tieto puhuttelusta vähintään kaksi viikkoa ennen puhuttelua, jotta hän voi halutessaan saada avustajan puhutteluun. Jos avustaja on ilmoittanut osallistumisestaan puhutteluun, puhutteluajankohdasta tulee sopia hänen kanssaan.

Maahanmuuttoviraston turvapaikkaohjeen mukaan turvapaikkapuhuttelussa on pyrittävä tarpeen mukaan käyttämään pätevää naispuolista virkamiestä ja tulkkia, jos naispuolisen turvapaikanhakijan on vaikea esittää hakemuksensa kaikkia perusteita kokemiensa tapahtumien vuoksi tai omasta kulttuuritaustastaan johtuvista syistä⁸.

Hakijan toivomukset tulkin sukupuolen ja murrealueen osalta otetaan huomioon ja niitä noudatetaan, mikäli tulkkeja on saatavilla eikä toivomus kohtuuttomasti viivytä hakemuksen käsittelyä. Mikäli esitettyyn tulkkipyyntöön ei ole voitu suostua, asiasta tehdään merkintä hakemusasiakirjoihin.

Mikäli kansainvälistä suojelua hakee avio- tai avopari, on kumpaaikin puolisoa kuultava erikseen ja yksilöllisesti⁹.

3.4 Puhuttelukutsu

Tällä hetkellä käytössä olevaan puhuttelukutsuun on kirjattu, että kyse on kutsusta saapua turvapaikkapuhutteluun, jossa selvitetään turvapaikka- ja oleskelulupahakemuksen perusteena olevat seikat. Kutsussa kerrotaan puhuttelijan nimi ja tulkki/tulkkauskieli, puhuttelun päivämäärä, aika ja puhuttelupaikka. Kutsuun on kirjattu kuulemista, myötävaikuttamista ja saapumisvelvollisuutta sekä avustajaa ja tulkkausta koskevat keskeiset lainkohdat.

Lisäksi puhuttelukutsussa tulisi selkeästi lukea, että salassapitovelvollisuus sitoo kaikkia puhutteluun osallistuvia. Tulkkauskielen lisäksi tulee ilmoittaa tulkkaustapa (jos video- tai puhelintulkkaus), tulkin sukupuoli sekä tarvittaessa merkintä siitä, minkä murrealueen kieltä tulkki puhuu (esim. sorani/Iran, sorani/Irak). Kutsuun olisi hyvä kirjata, että tulkin sukupuolta tai murretta koskevista toiveista tulee ilmoittaa viipymättä Maahanmuuttovirastolle. Lisäksi on hyvä merkitä, onko avustaja Maahanmuuttoviraston tietojen mukaan tulossa puhutteluun ja mahdollisen avustajan nimi.

3.5 Liitteet puhuttelukutsuun

Hakijoille suunnatun tiedottamisen yhdenmukaistamiseksi suositellaan, että puhuttelukutsuun laaditaan liitteeksi selkokielliset ohjeet koskien

⁸ Turvapaikkaohjeen kohta 10.9.3.

⁹ Ibid.

puhuttelua, hakijan oikeuksia ja velvollisuuksia sekä käytännön toimia puhuttelupäivänä. Ohjeet tulisi kääntää yleisimmin turvapaikkapuhutteluissa käytetyille kielille. Selkokielineen ohje auttaisi tiedottamisessa myös niille hakijoille, jotka eivät varaa erillistä tapaamisaikaa avustajalle.

Käytännön ohjeissa tulisi olla kartta puhuttelu paikalle Maahanmuuttoviraston toimipisteeseen ja valokuva rakennuksesta. Karttaan tulisi merkitä myös linja-auto- ja/tai juna-asetat, sisällyttää paikkakunnan taksien puhelinnumerot ja kertoa pysäköintimahdollisuuksista.

3.6 Puhuttelukutsun tiedoksi antaminen

Puhuttelukutsu annetaan hakijalle tiedoksi vastaanottokeskuksessa viipymättä ja hakijan ymmärtämällä kielellä. Lukutaidottomille ja tarvittaessa myös muille hakijoille selvitetään puhuttelukutsun liitteeseen kirjatut asiat.

Puhuttelukutsun tiedoksi antamisesta tehdään merkintä MAREK- tai UMA -rekisteriin ja tehdään samalla sähköpostitse ilmoitus puhuttelukoordinaattorille.

Puhuttelukutsua tiedoksi annettaessa on tärkeä käydä läpi seuraavat asiat:

Myötävaikuttamis- ja saapumisvelvollisuus

Jos hakijalla on perusteltu este saapua kutsussa mainittuna ajankohdalla, asiasta on välittömästi ilmoitettava Maahanmuuttovirastoon. Vastaanottokeskuksen työntekijä auttaa tarvittaessa ilmoituksen tekemisessä.

Tulkkaus

Mikäli hakija esittää esimerkiksi tulkin sukupuolta tai murretta koskevan toiveen, kutsun tiedoksi antanut vastaanottokeskuksen työntekijä ilmoittaa siitä viipymättä Maahanmuuttovirastolle.

Avustaja

Kutsua tiedoksi annettaessa varmistetaan, että hakija on tietoinen oikeudesta avustajaan puhuttelussa. Viimeistään tässä vaiheessa on tärkeää varmistaa, että hakija saa halutessaan avustajan mukaan puhutteluun ja avustaja varataan. Hakijalle kerrotaan selkeästi, miten ajanvaraus tehdään ja tarvittaessa avustetaan siinä.

Puhuttelupäivän aikataulu

Puhuttelu voi kestää koko päivän ja mukaan on tarpeen varata riittävät eväät. Hakijalle kerrotaan, että puhuttelussa pidetään lounas-

tauko ja muita taukoja tarvittaessa. Hakijalle kerrotaan, onko puhuttelupaikassa mahdollisuus ruoan lämmittämiseen tai teen tai kahvin valmistamiseen tai onko lähistöllä ruokakauppaa tai lounasravintolaa.

Lastenhoidon järjestäminen

Vastaanottokeskuksen tulee viimeistään puhuttelukutsua tiedoksi annettaessa selvittää mahdollinen lastenhoidon tarve ja ilmoittaa siitä Maahanmuuttovirastolle. Hakijalle tulee selvittää, että poikkeustilanteita lukuun ottamatta edes pienten lasten ei ole suotavaa olla puhuttelussa läsnä. Ensisijaisesti lasten tulisi puhuttelupäivänä olla vastaanottokeskuksessa luotettavan henkilön hoidettavana. Maahanmuuttovirasto järjestää lastenhoitajan puhuttelun ajaksi, mikäli hakija ja vastaanottokeskus eivät siihen pysty ja katsotaan, että on lapsen edun mukaista matkustaa huoltajansa mukana puhutteluun. Myös vastaanottokeskuksen työntekijä tai hakijan perheenjäsen, sukulainen tai tuttava voi tulla mukaan puhuttelupaikalle lasta hoitamaan.

Vastaanottokeskuksen ja hakijan vastuulla on paitsi ilmoittaa lastenhoitajan tarpeesta, myös muistaa aina peruuttaa lastenhoitajapyyntö, mikäli hakija päättääkin jättää lapsensa esimerkiksi vastaanottokeskukseen hoidettavaksi. Jos peruutusta ei tehdä, kustannukset veloitetaan vastaanottokeskukselta.

Yhteystiedot ongelmatilanteiden varalle

Puhutteluun tulijalle annetaan sekä vastaanottokeskuksen että Maahanmuuttoviraston toimipisteen puhelinnumero, johon voi ongelmatilanteessa soittaa. Hakijaa tulee muistuttaa, että myöhästymisestä pitää ilmoittaa heti virastoon, jotta tulkki tai muut osalliset eivät ehdi poistua.

3.7 Matkajärjestelyt

Kohtuullisen matkustustavan ja -aikataulun takaaminen on olennaista eri toimipisteissä puhuteltavien hakijoiden tasa-arvoisen kohtelun turvaamiseksi. On varmistettava, että matkan aikana mahdollisiin vaihtoihin jää riittävästi aikaa. Jos puhuttelupaikka on kaukana hakijan asuinpaikasta, hakijan pitäisi voida yöpyä puhuttelupaikan lähellä. Tällöin vastaanottokeskusten tulee sopia, miten hakija kuljetetaan aamulla puhutteluun (esimerkiksi taksilla tai väliaikaisesti majoittavan keskuksen toimesta) ja yöpyykö hakija myös puhuttelun jälkeen puhuttelupaikan läheisessä vastaanottokeskuksessa. Suositeltavaa olisi, että hankalien kulkuyhteyksien takaa puhutteluun saapuvilla hakijoilla oli-

si mahdollisuus yöpyä myös puhuttelua seuraava yö läheisessä vastaanottokeskuksessa. Näin puhuttelu voitaisiin varmuudella suorittaa rauhassa loppuun asti eikä kenenkään puhuttelun osapuolen tarvitse kiirehtiä puhuttelussa paluukuljetukseen ehtimiseksi.

Matkareitti, kulkuneuvot ja aikataulut on selvitettävä hakijalle hänen ymmärtämällään kielellä. Matkajärjestelyt on syytä käydä läpi niin hyvin, että hakijan ei tarvitse olla epävarma selviämisestään puhuttelu- paikalle.

4 Tulkkaus

Maahanmuuttovirasto noudattaa sisäasiainministeriön tiettyjen tulkikeskusten kanssa tekemää tulkkisopimusta. Turvapaikkapuhutteluun tulevalta tulkilta edellytetään asioimistulkin tutkintoa tai vähintään perehtymistä turvapaikka-asioihin. Turvapaikkapuhuttelua koskevaa koulutusta tulisi tarjota tulkeille säännöllisesti. Koulutuksessa olisi hyvä keskittyä useimmiten puhutteluissa esille tuleviin aihealueisiin, kuten sotilas- ja asesanastoon, poliittisiin termeihin ja lääketieteelliseen sanastoon.

Viranomaisen hankkimana tulkkina ei saa käyttää henkilöä, joka on sellaisessa suhteessa asianosaiseen tai asiaan, että hänen luotettavuutensa voi tästä syystä vaarantua tai että asianosaisen turvallisuus saattaa vaarantua.¹⁰

Onnistunut tulkkaus on edellytys onnistuneelle puhuttelulle. Hyvä tulkkaus edellyttää oikean kielen lisäksi tulkin ammattitaitoisuutta ja luottamusta tulkin ja tulkattavan välillä.

Tulkaaminen ei ole vain mekaanista kielen kääntämistä, sillä asioimistulkin työ on myös kulttuurista toiseen tulkaamista.

Tulkin sopivuuteen myös murrealueen osalta on kiinnitettävä huomiota, jos on kyse laajalla alueella ja eri etnisten ryhmien keskuudessa puhuttavasta kielestä.

Tulkeille on tulkattavan kielen lisäksi tärkeää ilmoittaa myös hakijan lähtömaa ja tarvittaessa hakijan puhuma murre, mikäli se on tiedossa ja sillä arvioidaan olevan merkitystä tulkkauksen kannalta. Tulkin tulisi tietää myös hakijan sukupuoli ja mahdollinen alaikäisyys.

Puhuttelun alussa ja tarvittaessa puhuttelun aikana selvitetään hakijalle tulkkauksen peruseriaatteen, tulkin ammattiroolin ja tehtävät sekä tulkin tehtäviin kuulumattomat asiat. Tulkaustilanteessa on tärkeää, että kaikki osallistujat ovat tietoisia periaatteista ja noudattavat niitä. Esimerkiksi katsekontaktilla tuetaan sitä, että nimenomaan tulkattavat keskustelevat keskenään. Puhuttelijan tulee siis puhua hakijalle eikä tulkille kysymyksiä esittäessään.

Puhuttelun alussa ja sen kuluessa puhuttelijan tulee varmistua siitä, että hakija ymmärtää tulkkia ja tulkki hakijaa. Hakijalle tähdennetään, että kaikista ymmärtämisvaikeuksista tulee kertoa. Tulkin on tärkeä kertoa, jos käytetään ilmaisuja, joita ei voi tarkasti tulkata.

Myös avustajan, tulkin ja vastaanottokeskuksen henkilökunnan on kiinnitettävä sekä puhuttelussa että ennen ja jälkeen puhuttelun

¹⁰ Ulkomaalaislaki 10 § 2 momentti.

erityishuomiota mahdollisiin ymmärtämis- ja luottamusongelmiin. Huomioista on tarvittaessa ilmoitettava Maahanmuuttovirastolle. Hakijan epäluottamus tulkkiin ja ymmärtämisvaikeudet voivat jäädä viranomaiselta huomaamatta, koska hakijan on ymmärrettävästi vaikea samaisen tulkin välityksellä ilmaista ainakaan omaa epäluottamustaan tähän.

Tulkkaaminen turvapaikkapuhuttelussa tulisi tapahtua minä -muodossa eli tulkin on puhuttava hakijan, puhuttelijan tai avustajan käyttämässä persoonamuodossa (esim. minut pidätettiin) eikä käännettävä muotoa yksikön kolmanteen persoonaan (esim. hänet pidätettiin)

Tulkkia ei tule pyytää lukemaan suoraan paperista pöytäkirjan tarkastusta lukuun ottamatta, koska se ei tulkkauksilanteessa kuulu tulkin tehtäviin.

Tulkin käyttäjän on otettava huomioon, että erilaisesta kulttuurista kotoisin olevat asiakkaat haluavat usein olla kohteliaita, mistä johtuen he esimerkiksi keskustelussa ilmaisevat päätä nyökyttämällä ymmärtävänsä sanotun. Asia on kuitenkin voinut jäädä epäselväksi, mutta hakijan kulttuuriin ei kuulu sanoa, ettei hän ymmärrä.

5 Puhuttelu

5.1 Hakijan kohtaaminen

Jokaisessa puhuttelussa on otettava huomioon, että puhuttelu on hakijalle jännittävä, jopa pelottava ja uhkaavaksi koettu tilanne. Hakija ei usein uskalla sanoa, että ei muista tai ei osaa ilmaista jotakin. Jos hankalaa asiaa kysytään useita kertoja peräkkäin ja puhuttelija esimerkiksi hermostuu, hakija saattaa antaa sattumanvaraisen vastauksen vain vaikeasta tilanteesta päästäkseen. Erityisesti näin voi käydä, jos hakijaa pyydetään kertomaan jonkin tapahtuman tarkka ajankohta. Hankalan asian kysyminen toistuvasti voi aiheuttaa hakijalle henkisen lukon, jolloin hän ei pysty lainkaan vastaamaan kysymykseen. Jos henkilöllä on pidätys- ja kuulustelukokemuksia kotimaasta, puhuttelutilanne voi muistuttaa aiemmista huonoista kokemuksista.

Erityisesti haavoittuviin ryhmiin kuuluvat hakijat voivat pyrkiä antamaan sellaisia vastauksia, joita he olettavat kysyjän haluavan kuulla. On varottava johdattelusta hakijaa ylitulkitsemaan tai muokkaamaan kertomustaan siinä esiintyvien aukkojen tai puutteellisuuksien osalta. Samoin puhuttelijan ja avustajan on varottava liiallista hakijan vastausten tulkitsemista.

Hakijan kohtaamisessa on otettava huomioon hakijan ikä, koulutustaso, perhetausta, kulttuuri, uskonto ja mahdollinen traumatisoituminen. Hakijan kulttuuri- ja koulutustausta on otettava huomioon erityisesti ajanmääreitä kysyessä.

Mikäli puhuttelussa tarvitaan karttaa, hakijan ikä-, kehitys-, ja koulutustaso sekä kulttuuritausta on huomioitava. Hakijalta on kysyttävä, onko hän tottunut käyttämään karttaa ja osaako hän sitä lukea.

Turvapaikanhakijalla voi olla traumaattisia kokemuksia kotimaasta tai matkalta Suomeen.¹¹ Vastaanottokeskuksien terveydenhuoltoyksiköt eivät pysty nykyisillä voimavaroilla järjestämään turvapaikanhakijoille kaikkia tarpeellisia palveluita, joten tietoa tai ainakaan lausuntoa hakijan terveydentilasta ei yleensä ole ennen puhuttelua saatavissa. Koska turvapaikanhakijoilla saattaa olla kidutus- ja pahoinpitelykokemuksia ja heidän psyykinen terveydentilansa voi olla muistakin syistä huono, tulee puhuttelussa aina varautua siihen, että hakija saattaa olla traumatisoitunut tai muuten psyykkisesti huonokuntoinen.

¹¹ Tuoreen tutkimuksen mukaan aikuisista 57 %:lla on ollut kidutus- ja pahoinpitelykokemuksia Ilkka Pirinen: "Turvapaikanhakijoiden terveydentila. Tutkimus Tampereen kaupungin ulkomaalaistoimiston terveydenhuoltoyksikössä" (2008) Väitöskirjatutkimus 2003-2004 tulleiden 170 turvapaikanhakijan terveydentilasta, heidän kokemuksiaan kidutuksesta ja muusta väkivallasta, sekä heidän terveyspalveluiden käytöstään.

5.1.1 Traumatisoituneet hakijat

Traumatisoituneilla hakijoilla on muiden haavoittuvien ryhmien tapaan kaikkein heikoin asema nykyisessä turvapaikkaprosessissa, jossa päätös perustuu puhuttelussa kerrottuihin perusteisiin. Traumatisoituneen hakijan tapauksessa tulee kiinnittää erityistä huomiota hakijan asianmukaiseen kohtaamiseen sekä rauhallisen ja kunnioittavan ilmapiirin luomiseen. On olennaista tiedostaa, että eri ihmisillä traumatisoituminen ilmenee hyvin eri tavoin.

Traumaattisista kokemuksista on aina vaikea kertoa. Haluttomuus vastata ja puhua tietyistä aiheista voi liittyä hakijan kokemaan traumaan. Traumatisoitunut henkilö ei usein yksinkertaisesti muista traumakokemusta eikä pysty siitä kertomaan. Traumatisoituminen voi vaikuttaa kykyyn kertoa tapahtumista yksityiskohtaisesti ja kronologisessa järjestyksessä. Trauman kokenut henkilö kertoo kokemuksesta usein kuin ulkopuolisena, ilman omakohtaisen kokemuksen tuntua, mistä syystä hänen kertomustaan voi olla vaikea pitää todenmukaisena. Traumasta kertomiseen saattaa liittyä myös voimakkaita tunnereaktioita, kuten itkua tai ahdistuneisuutta. Toisinaan hakijan pitää myös päästä hetkeksi pois tilanteesta.

Puhuttelussa tulisi saada selvitettyä edes se, että on tapahtunut jostain pahaa, josta hakija ei sillä hetkellä pysty tarkemmin kertomaan. Jos hakijalla on mahdollisuus ja motivaatio terapiahoitoon, hänelle tulee antaa mahdollisuus täydentää kertomusta traumakokemuksen osalta psykiatrin tai muun terapeutin lausunnolla. On myös huomattava, että hakijoilla on hyvin erilaiset mahdollisuudet saada hoitoa riippuen siitä, mihin vastaanottokeskukseen heidät on sijoitettu. Sekä avustajan että vastaanottokeskusten työntekijöiden tulisi kiinnittää huomiota siihen, että hakijan motivaatiota hoitoon ja hoidon tarvetta selvitetään ja lausuntoja pyydetään mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Tavoitteena on, että traumatisoitumisesta ja muista psyykkisistä ongelmista saataisiin selvitystä varhain, jopa ennen puhuttelua.

Traumatisoituneen henkilön tapauksessa tulee erityistä huomiota kiinnittää siihen, että puhuttelussa on oikeankielinen tulkki, johon hakija voi luottaa. Hakijan epäluottamus tulkkiin ja tulkkausvirheet voivat johtaa koko puhuttelun epäonnistumiseen.

Jokaisen puhuttelijan tulee saada koulutusta traumatisoitumisen tunnistamiseen ja kohtaamiseen. Puhuttelijan tulisi olla tietoinen siitä, mitä trauma ja psyykinen vamma merkitsevät ja miten ne vaikuttavat henkilön kykyyn kertoa tapahtumista. Myös muille turvapaikanhakijoiden kanssa työskenteleville tulisi taata koulutusta trauman tunnistamiseen, sen ilmenemismuotojen ymmärtämiseen ja traumatisoituneen kohtaamiseen. Koulutusta tulee saada myös mielen puolustusmekanismien (esimerkiksi dissosiaatio) toiminnasta. Traumatisoitunutta haastattelevan voi olla vaikea kuunnella tai ymmärtää kokemuksia, joi-

hin liittyy äärimmäistä väkivaltaa, esimerkiksi kidutusta, raiskauksia tai sotatilanteita. Tähän vaikuttavat myös kuulijan omat psyykkiset puolustusmekanismit.

5.2 Alkutoimet puhuttelussa

Puhuttelutilan osalta on varmistettava, että puhutteluhuone on merkitty varatuksi ja tila on riittävästi ilmastoitu sekä kaikin tavoin asianmukainen hyvän puhutteluilmapiiirin luomiseksi.

Ensimmäinen kohtaaminen hakijan kanssa tapahtuu jo noudettaessa hakija odotustilasta ja tervehdittäessä. Tervehtiminen tulisi pääsääntöisesti tehdä kättelemällä, mikäli hakija ei ole haluton siihen esimerkiksi uskontoon tai kulttuuriin liittyvien syiden vuoksi. Kohtaamisessa on aina pyrittävä asiallisen, rauhallisen ja luottamuksellisen ilmapiirin luomiseen.

Esittäytymisen jälkeen on hyvä käydä hieman vapaata keskustelua hakijan kanssa, kysyä esimerkiksi miten matka puhutteluun on sujunut. Tällöin hakija voi vaihtaa muutaman sanan jo ennen varsinaista puhuttelua, mikä voi lievittää myös hänen kokemaansa jännitystä. Vapaa keskustelu auttaa myös varmistamaan, että tulkki ja hakija ymmärtävät toisiaan. Varsinaisesta puhuttelusta alkukeskustelu erotetaan sillä, että nauhoitus aloitetaan vasta puhuttelun alkaessa.

Häiriötekijöiden minimoimiseksi on alussa hyvä tuoda esiin, että puhuttelun aikana matkapuhelimet on pidettävä äänettöminä, vältettävä ylimääräistä keskustelua ja esimerkiksi paperien rapistelua.

Mitä puhuttelupäivänä tapahtuu

Hakijalle kerrotaan, että turvapaikkapuhuttelun suorittaa Maahanmuuttoviraston edustaja, puhuttelija. Puhuttelijalla on selvittämisvelvollisuus. Puhuttelijan on siis esitettävä lisäkysymyksiä, jos hän huomaa mahdollisen ristiriitaisuuden tai jos jokin hakemuksen kannalta merkittävä seikka on jäänyt epäselväksi.

Puhuttelija laatii myös puhuttelupöytäkirjan. Maahanmuuttovirasto tekee asiassa myöhemmin päätöksen puhuttelussa kirjatun puhuttelupöytäkirjan ja muun asiassa kertyneen aineiston perusteella. Hakijalle kerrotaan, että puhuttelun lopussa pöytäkirja tarkastetaan siten, että tulkki lukee hakijalle kaiken pöytäkirjaan kirjatun, jolloin mahdolliset virheet voi ja tulee korjata.

Hakijalle kerrotaan, että puhuttelussa pidetään taukoja sopivin väliajoin. Puhuttelussa pidetään lounastauko, mikäli yksikin puhutteluun osallistuva niin haluaa. Hakijalla, tulkilla ja avustajalla on mahdollisuus myös lisätaukoihin pyytämällä.

On hyvä korostaa, että asian selvittämiseen on riittävästi aikaa. Jos puhuttelun alussa kerrotaan kuinka pitkäksi aikaa tulkki on va-

rattu, on hyvä myös kertoa, että tarvittaessa puhuttelua voidaan jatkaa toisena päivänä.

Tulkkaus

Tulkkaustilanteessa on kiinnitettävä huomiota istumajärjestelyyn. On tärkeää, että asetelma ei ole kuulustelunomainen. Kaikkien osapuolten on vaivattomasti kuultava toistensa puhe. Paras vaihtoehto on ns. kolmioasetelma, jolloin tulkki istuu pöydän päässä. Tulkki ei saa istua puhuttelijan vieressä ja tämän puolella, vastapäätä hakijaa. Näin tuodaan istumajärjestykselläkin esille, että tulkki on tilanteessa neutraali suhteessa puhutteluasetelmaan.

Hakijalle kerrotaan tulkkauksen peruseriaatteen, joista keskeisin on tulkin rooli vain viestin välittäjänä. Tulkki on objektiivinen, puolueeton ja salassapitovelvollinen. Tulkki ei voi ottaa kantaa eikä neuvoa.

Puhuttelun alussa varmistetaan kysymällä, että hakija ymmärtää tulkkia ja tulkki hakijaa. Puhuttelun osapuolille korostetaan, että on tärkeää tuoda esille, jos he kokevat vähänkään ymmärtämisongelmia.

Hakijalle kerrotaan, että mahdollisimman tarkkan tulkkauksen takaamiseksi puheessa pidetään tulkkausta varten tauko riittävän usein, koska tulkki ei pysty kääntämään tarkasti liian pitkiä kokonaisuuksia.

Jos käytetään videotulkkausta, hakijalle kerrotaan missä tulkki on; esimerkiksi Maahanmuuttoviraston puhutteluhuoneessa Helsingissä, jossa ei ole ketään muuta. Videokuvaa ei tallenneta eli sitä ei voi katsoa jälkikäteen.

Hakijan oikeuksien ja velvollisuuksien selvittäminen

Puhuttelun alussa varmistetaan, että hakija on ymmärtänyt puhuttelun tarkoituksen ja merkityksen, oikeutensa ja velvollisuutensa puhuttelussa sekä kaikkien läsnäolijoiden roolit.

Puhuttelijan tulee käydä läpi puhuttelupöytäkirjan etusivulle listatut hakijan oikeudet ja velvollisuudet. Puhuttelijan tulee käyttää selkokieltä ja ottaa huomioon hakijan yksilöllinen tilanne, kuten ikä ja koulutustausta sekä mahdollinen haavoittuva asema.

Salassapitovelvollisuus sitoo puhuttelijaa ja tulkkia sekä mahdollisesti paikalla olevaa avustajaa, edustajaa ja sosiaalityöntekijää.

Oikeus avustajaan ja avustajan lisäkysymysten esittäminen

Hakijalla on oikeus avustajaan. Ennen varsinaisen puhuttelun aloittamista hakijalle varataan mahdollisuus keskustella avustajansa kanssa. Hakijalle tulee kertoa, että puhuttelussa mukana olevalla avustajalla on mahdollisuus esittää lisäkysymyksiä ja hakijalla on mahdollisuus pyytää taukoa, jos haluaa keskustella avustajansa

kanssa. Puhuttelija sopii avustajan kanssa ennen puhuttelun alkua mahdollisten lisäkysymysten esittämisjärjestyksestä esimerkiksi kun-kin puhuttelussa läpikäydyn asiakokonaisuuden jälkeen¹².

Tärkeä kertoa myös vaikeimmista asioista

Hakijalle on painotettava, että on tärkeää kertoa myös vaikeim-mista asioista – omista ja läheisten kokemuksista, vaikka niistä usein on hyvin vaikea puhua. Päätöksentekijällä on mahdollisuus saada hakijan lähtömaan yleisestä tilanteesta ja olosuhteista pal-jon tietoa muutakin kautta, mutta puhuttelun ja hakemuksen kannalta olennaisia ovat hakijan itse esille tuomat vaikeudet ja ko-kemukset. Ne voidaan ottaa huomioon vain, jos hakija ne puhut-telussa kertoo.

Tärkeä kertoa totuudenmukaisesti

Hakijalle on painotettava, että on tärkeää puhua totta puhuttelus-sa. On hakijan oman edun mukaista kertoa kaikki asiaan vaikut-tavat seikat totuudenmukaisesti. Jos myöhemmin paljastuu, että hakija on antanut vääriä tietoja, se heikentää hakemuksen uskot-tavuutta ja mahdollisesti jo myönnetty oleskelulupa voidaan pe-ruuttaa.

Puhuttelun taltiointi

Hakijalle on ilmoitettava tallentamisesta ennen sen aloittamista. Hakijalle on hyvä kertoa, että pöydällä on nauhuri, koska puhuttelu äänitetään ja nauhoitteelta voidaan tarvittaessa tarkistaa puhutte-lussa sanottu.

Hakijalle tulee kertoa, jos puhutteluhuoneessa on kamera, mut-ta se ei tallenna ääntä. Tällöin kerrotaan, että kamera on kaikissa pu-hutteluhuoneissa turvallisuussyistä eikä sen kuvaa käytetä päätöstä tehtäessä.

Hakijan tai muun läsnä olevan mahdollisesti ilmaisema käsitys tallentamisesta kirjataan puhuttelupöytäkirjaan¹³.

Henkilöllisyyttä, matkareittiä ja maahantulon edellytyksiä koskeva kuulustelu

Hakijalta kysytään, onko hänellä muutettavaa tai lisättävää poliisin tai Rajavartiolaitoksen laatimaan henkilöllisyyden, matkareitin ja maahantulon selvittämiseksi pidetyn kuulustelun pöytäkirjaan.

¹² Turvapaikkaohje, kohta 10.9.6. s. 29.

¹³ Turvapaikkaohje, kohta 10.9.4. s. 28.

5.3 Puhuttelun johtaminen

Varsinaisten turvapaikkaperusteiden osalta hakijaa pyydetään ensin omin sanoin kertomaan syyt, joiden vuoksi hän on joutunut kotimaastaan lähtemään.

Hakijan on annettava kertoa perusteensa rauhassa. Tulkki ja puhuttelija voivat kuitenkin osallistua kertomuksen rytmittämiseen, jotta kerralla käännettävä osuus ei kasva liian pitkäksi. Hakijaa ei pääsääntöisesti tulisi keskeyttää, jos hän pysyy hakemuksen kannalta merkityksellisissä aiheissa. Jos hakija kertoo selvästi epäolennaisia seikkoja, voi puhuttelija ohjata häntä keskittymään olennaiseen. Vaikka hakijan tulisi antaa kertoa perusteistaan mahdollisimman vapaasti, voi puhuttelija kuitenkin väliin esittää pieniä tarkentavia lisäkysymyksiä, mikäli asia on jäänyt epäselväksi.

5.3.1 Selvittämis- ja myötävaikuttamisvelvollisuus

Asian selvittämiseksi on tehtävä lisäkysymyksiä.¹⁴ Hakijan kertomuksessa ilmenevät ristiriitaisuudet ja ylimalkaisuudet on kysymyksin selvitettävä.

Hakijan myötävaikuttamisvelvollisuuden osalta on otettava huomioon hakijan yksilölliset ominaisuudet ja mahdollinen haavoittuva asema, jotka voivat vaikuttaa hänen kykyynsä huolehtia omalta osaltaan asian riittävästä selvittämisestä.

5.3.2 Kysymysten esittäminen

Kysymysten on oltava selkeitä ja ne on esitettävä yksi kerrallaan. Kysymysten tulee olla avoimia eivätkä ne saa olla johdattelevia.

Puhuttelun onnistumista edesauttaa se, että puhuttelija tarvittaessa joustaa puhuttelupöytäkirjapohjasta¹⁵ sekä kysymysten sisällössä ja muotoilussa että kysymysten järjestyksessä. Puhuttelupöytäkirjassa on useita kysymyksiä ja käsitteitä, esimerkiksi kiduttaminen ja poliittinen toiminta, jotka voivat edellyttää termin avaamista selkokielellä hakijalle. Kysymykset esitetään ja muotoillaan hakijan vastausten eikä valmiiksi tehdyn kysymyslistan perusteella.

Hakijalle on tarvittaessa selvitettävä kysymysten tarkoitus. Näin esimerkiksi tilanteessa, jossa paikkakuntaa koskevilla kysymyksillä selvitetään onko hakija todella kotoisin kertomaltaan paikkakunnalta. Tällöin tulisi aluksi antaa hakijalle mahdollisuus kertoa myös omin sanoin kotiseudustaan.

Mikäli hakijan kertomuksen kannalta merkityksellinen paikkakunta ja sen sijainti jää epäselväksi, on hyvä kysyä lähellä sijaitsevia isompia paik-

¹⁴ Turvapaikkaohje 10.9.6. s. 29.

¹⁵ Turvapaikkapuhuttelussa käytetään Maahanmuuttoviraston puhuttelua varten laatimaa lomaketta, puhuttelupöytäkirjapohjaa. Lomakkeet ovat puhuttelua ohjaavia. Turvapaikkaohje 10.4 s. 24.

kakuntia tai kaupunkeja sekä matkustamistapa ja -aika näihin. Hakijalta voi esimerkiksi kysyä missä läheisissä isoissa kaupungeissa hän on käynyt ja miten niihin matkustettiin. Paikantamista voi yrittää myös läheisten jokien, järvien, meren, vuorten ja muiden maamerkkien avulla.

Jos hakija ei muista tarkkaa ajankohtaa, on hyvä yrittää selvittää sitä esimerkiksi suhteessa johonkin muuhun hakijan elämässä tärkeään tapahtumaan, kuten lapsen syntymään tai muuttoon paikkakunnalta toiselle. Tällaisiksi kiinnostaviksi pitäisi löytää kyseiselle hakijalle merkittäviä ja mieleen jääneitä tapahtumia.

Ulkomaalaislain 97 §:n 4 momentin mukaan hakijalta on erityisesti tiedusteltava, miten hän suhtautuu mahdolliseen maasta poistamiseen turvalliseen turvapaikka- tai alkuperämaahan sekä maahantulokieltoon. Tämän veloitteen voi täyttää kysymällä hakijalta, vastustaako hän käännättämistä ja maahantulokieltoa. Suhtautumista tiedustelevat kysymykset ovat hämmentäviä ja niitä tulisi välttää. Hakijalle on hyvä painottaa, että käännättämistä ja maahantulokieltoa koskevat kysymykset esitetään kaikille. Lisäksi kysytään, mitä hakija pelkää tapahtuvan, jos hänet palautetaan lähtömaahan.

Hakijalta on tiedusteltava muut mahdolliset perusteet oleskeluluvalle.¹⁶ Hakijalle tulee kertoa, että on tärkeää tuoda esiin mahdolliset terveydelliset syyt, opiskelu tai työpaikka, Suomessa oleskelevat perheenjäsenet tai muut sukulaiset sekä muut siteet Suomeen.

5.3.3 Avustajan lisäkysymykset

Avustajan kanssa sovitaan ennen puhuttelun alkua mahdollisten lisäkysymysten esittämisjärjestyksestä esimerkiksi kunkin puhuttelussa läpikäydyn asiakokonaisuuden jälkeen.¹⁷ Asiasta sopiminen edesauttaa rauhallista puhutteluilmapiiriä.

Puhuttelija ilmaisee avustajalle, milloin lisäkysymyksiä voi esittää. Sopiva aika avustajan lisäkysymyksille on yleensä puhuttelijan omien aiheita tai muuta asiakokonaisuutta koskevien kysymysten jälkeen. Avustaja voi pyytää mahdollisuutta lisäkysymyksiin myös kesken puhuttelun, mutta tällöin puhuttelija päättää, onko tilanne sopiva. Mikäli lisäkysymystä ei anneta esittää pyydettyssä tilanteessa, on siitä tehtävä avustajan pyynnöstä merkintä pöytäkirjaan.

Lisäkysymysten esittäminen sopivan asiakokonaisuuden yhteydessä on hakijan perusteiden selvittämisen ja hakijan oikeusturvan kannalta paras vaihtoehto. Kysymysten esittäminen vasta puhuttelun lopussa on huono vaihtoehto useita tunteja ja jopa päiviä jatkuvissa puhutte- luissa. Huomattavasti aiemmin käsiteltyihin asiakokonaisuuksiin palaa- minen vasta puhuttelun lopussa voi olla hakijan kannalta hämmentä-

¹⁶ Ulkomaalaislain 97§ 4 momentti.

¹⁷ Turvapaikkaohje, kohta 10.9.6.

vää. Asian selvittämisen kannalta merkittäviäkin kysymyksiä voi jäädä esittämättä. Se voi myös pitkittää puhuttelua tarpeettomasti, koska palattaessa aiemmin läpikäytyihin asioihin on käytettävä joskus paljonkin aikaa sen selvittämiseen, mitä kohtaa halutaan selvittää. Oikeassa vaiheessa esitetty lisäkysymys edesauttaa ja nopeuttaa asian selvittämistä.

5.3.4 Puolisoiden puhuttelu

Kun turvapaikkaa hakee avio- tai avopari, kumpaakin puolisoa on kuultava erikseen ja yksilöllisesti. Salassapitovelvollisuus sitoo myös suhteessa hakijan perheenjäsenen. Hakemukseen liittyviä asioita ei saa saattaa hakijan perheenjäsenen tietoon ilman hakijan suostumusta. Salassapitoperusteena on hakijan ja hänen läheistensä turvallisuus.¹⁸

Puhuttelijan on aina otettava huomioon, että puolisoilla voi olla turvapaikkahakemukselle itsenäisiä perusteita, joita ei haluta saattaa toisen puolison tietoon. Peruste voi olla esimerkiksi toisen puolison kokemaa seksuaalinen väkivalta tai lähisuhdeväkivalta. Turvapaikkaohjeeseen on kirjattu, että puolisoilta tiedustellaan turvapaikkapuhuttelussa haluatko he erilliset päätökset, jotka heille tarvittaessa annetaan.

5.3.5 Puhuttelun keskeyttäminen tai jatkuminen toisena päivänä

Hakijan perusteita ei aina saada asianmukaisesti selvitettyä yhden päivän aikana. Mikäli hakija on matkustanut kauempaa, puhuttelua on pyrittävä jatkamaan seuraavana päivänä. Jos puhuttelun jatkaminen tuolloin sopii muille osapuolille (puhuttelija, tulkki, avustaja), Maahanmuuttoviraston tulee tiedustella lähimmästä vastaanottokeskuksesta, voiko hakija yöpyä siellä väliaikaisesti. Hakijan omasta vastaanottokeskuksesta voi myös tiedustella, voiko hakija yöpyä puhuttelupaikkakunnalla hotellissa.

Mikäli hakija tai tulkki ei osaa riittävästi tulkattavaa kieltä turvapaikkaperusteiden riittävän täsmälliseksi selvittämiseksi, puhuttelu keskeytetään. Puhuttelu keskeytetään myös siinä tapauksessa, että hakija saapuu puhutteluun juopuneena tai huumausaineiden vaikutuksen alaisena.¹⁹

Puhuttelu keskeytetään myös sairauskohtauksen sattuessa tai vastaavissa tilanteissa, esimerkiksi jos hakija saa paniikkikohtauksen. Hakijalta tiedustellaan kykeneekö hän jatkamaan puhuttelua. Asiasta tehdään merkintä puhuttelupöytäkirjaan.²⁰

Jos käy ilmi, että hakija on sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn

¹⁸ Ks. turvapaikkaohjeen kohdat 10.9.3., 10.9.6. ja 10.9.8.

¹⁹ Turvapaikkaohjeen kohta 10.9.7. s. 30.

²⁰ Ibid.

vuoksi kykenemätön esittämään selvitystä turvapaikkaperusteistaan, puhuttelu keskeytetään ja asiasta ilmoitetaan hakijan majoituksesta vastaavalle vastaanottokeskukselle. Vastaanottokeskus huolehtii tarvittavista jatkotoimista edunvalvojan hankkimiseksi ilmoittamalla edunvalvojan tarpeesta maistraattiin.²¹

5.4 Puhuttelupöytäkirjan laatiminen

Pöytäkirja on puhuttelijan kirjaama hakijan kertomus ja se kirjoitetaan minä -muodossa. Kirjaamisessa on otettava huomioon, että pöytäkirjan on oltava ymmärrettävä myös muille kuin puhutteluun osallistuneille. Päätöksen asiassa saattaa tehdä toinen ylitarkastaja kuin puhuttelija. Tulosalueen johtajan on saatava siitä asian ratkaisemiseen riittävät tiedot. Pöytäkirjan on oltava ymmärrettävä toiselle avustajalle, joka ei ole ollut läsnä puhuttelussa. Mahdollisessa valitusvaiheessa pöytäkirjaa lukevat tuomioistuimen esittelijät ja tuomarit.

Hakijan kertomat hakemuksen kannalta olennaiset seikat kirjataan lomakkeelle huolellisesti ja objektiivisesti²².

Puhuttelupöytäkirjasta tulee käydä ilmi, miten ja millä kielellä tutkinta on tapahtunut. Pöytäkirjaan tehdään merkintä, jos tulkauksessa tai hakijan ja puhuttelijan välisessä vuorovaikutuksessa on ilmennyt seikkoja, joiden voidaan arvioida vaikuttaneen ymmärtämiseen tai puhutteluilmaperiin.²³

5.4.1 Kysymysten kirjaaminen

Pääsääntöisesti kaikki kysymykset on kirjattava. Vastauksen ja sen merkityksen ymmärtämiseksi on olennaista tietää kysymys.

Vapaan kertomuksen oikean ymmärtämisen vuoksi kertomuksen lomaan tehtyjä pieniä tarkentavia lisäkysymyksiä ei välttämättä tarvitse kirjata pöytäkirjaan.

Esimerkki:

Vaihtoehto 1: Kaikki kysymykset kirjataan.

Hakija: Mursin kaatuessani käteni ja menin sen jälkeen paikalliseen sairaalaan.

Puhuttelija: Kumman kätesi?

Hakija: Vasemman.

Puhuttelija: Ole hyvä, jatka. Menit sairaalaan ja...?

Hakija: Käteni lastoitettiin sairaalassa ja pääsin sieltä vielä samana iltana pois.

²¹ Ibid.

²² Turvapaikkaohjeen kohta 10.5 s. 24.

²³ Ibid.

Vaihtoehto 2: Hakijan kertomuksen väliin tehtyjen pienten tarkentavien kysymysten vastausten sisältö voidaan upottaa vapaaseen kerrontaan.

Hakija: Mursin kaatuessani vasemman käteni ja menin sen jälkeen paikalliseen sairaalaan. Käteni lastoitettiin sairaalassa ja pääsin sieltä vielä samana iltana pois.

Edellä kuvatun esimerkin kaltaisessa tilanteessa pienet, tarkentavat lisäkysymykset vastauksineen voidaan luettavuuden parantamiseksi upottaa hakijan kerrontaan eli käyttää jälkimmäistä vaihtoehtoa. Jos on pienikin epäily siitä, että lisäkysymyksen sanamuoto voi olla merkityksellinen, on kysymys kirjattava.

Jos hakija kieltäytyy vastaamasta hänelle esitettyyn kysymykseen, tehdään siitä merkintä pöytäkirjaan²⁴.

5.4.2 Merkintöjen tekeminen puhuttelukronologian mukaan

Puhuttelun etenemisen mukaisesti laaditun pöytäkirjan kysymysten ja vastausten järjestystä ei tule muokata, vaikka asiakokonaisuudet olisivatkin hajallaan pöytäkirjassa. Näin siitä syystä, että mahdollisten tunnetiloja koskevien merkintöjen ja taukojen yhteys kulloinkin käsitelyihin asioihin voi hävitä, jos järjestystä muutetaan.

Pöytäkirjaan tulee myös merkitä jos hakija, tulkki, avustaja tai edustaja pyytää taukoa. Lisäksi tulee merkitä, missä vaiheessa tauko pidetään tai jos taukopyyntöön ei suostuta.

Pöytäkirjaan tulee myös vaadittaessa merkitä, jos avustaja pyytää mahdollisuutta lisäkysymykseen, mutta kysymystä ei anneta esittää kyseisessä yhteydessä.

5.4.3 Tunnetilojen merkitseminen

Tunnetilat ja hakijan vointiin liittyvät huomiot merkitään puhuttelupöytäkirjaan. Kirjattavia asioita ovat esimerkiksi hakijan itkuisuus, hyperventilaatiokohtaus tai muut hakijan esiin tuomat ongelmat, kuten päänsärky tai pahoinvointi. Lisäksi pöytäkirjan loppuun tulee merkitä, jos ongelmat ovat jatkuneet tai toistuneet koko puhuttelun ajan (esim. itkuisuus) tai niitä on ilmennyt pöytäkirjan tarkastamisen aikana.

5.4.4 Paikkanimien ja ajankohtien merkitseminen

Paikkakuntien kirjoitustavoissa on paljon vaihtelua. Siksi on tärkeä pyytää kirjoitustaitoista hakijaa itse kirjoittamaan paikannimi, jos paik-

²⁴ Turvapaikkaohje, kohta 10.9.6.

kanimestä on epäselvyyttä. Hakijan käyttämä kirjoitustapa tulee merkitä pöytäkirjaan. Lisäksi merkitään mahdollinen tulkin translitterointi latinalaisille kirjaimille ja käännös länsimaiseen muotoon. Ei-latinalaisen kirjaimiston kyseessä ollessa voi olla mahdotonta merkitä hakijan kirjoittamaa muotoa sellaisenaan pöytäkirjaan, mutta liitteeksi voidaan lisätä paperi, johon hakija on omalla kielellään kirjoittanut nimet.

Jos hakija tulee maasta, jossa käytetään muuta kuin länsimaista kalenteria (esimerkiksi Iran, Afganistan, Etiopia) on puhuttelupöytäkirjaan kirjattava hakijan lähtömaan kalenterin mukainen ajankohta (vuosiluku, päivämäärä ja esimerkiksi kuukauden nimi).

5.5 Pöytäkirjan tarkastaminen ja korjausmerkinnät

Hakijalle on korostettava pöytäkirjan tarkastamisen merkitystä. Ennen tarkastamista on hyvä pitää tauko.

Puhuttelupöytäkirjan kirjoittaminen samanaikaisesti puhuttelun johtamisen kanssa on erittäin haasteellinen tehtävä. Pöytäkirjan tarkastamisvaiheessa on tärkeää kehottaa myös tulkkia ja avustajaa ilmoittamaan, jos he huomaavat hakijan kertomuksen merkitykseen vaikuttavia ymmärtämis- tai kirjaamisvirheitä.

Tulkkaus- ja kirjaamisvirheet sekä väärinymmärrykset tulee korjata ilman korjausmerkintää. Jos hakija muuttaa kertomustaan pöytäkirjaa tarkastettaessa, voidaan merkintä muutoksesta tehdä, mikäli puhuttelija katsoo sen tarpeelliseksi. Aiempi vastaus on hakijan tai avustajan pyynnöstä voitava tarkistaa nauhoitteelta. Korjauksia ei tule tehdä tekstin muotoilun keinoin, esimerkiksi lihavoimalla muutettua tekstiä. Mahdollisesta korjausmerkinnästä tulee käydä selvästi ilmi, miksi merkintä on tehty ja ristiriitatilanteissa myös se, onko asia tarkistettu nauhoitteelta.

Jos puhuttelun aikana on herännyt pienikin epäily siitä, että hakija ja tulkki eivät täydellisesti ymmärrä toisiaan, on pöytäkirjan tarkistamisvaiheessa vielä erikseen tiedusteltava mahdollisista ymmärtämisvaikeuksista. Puhuttelijan on korostettava, että päätöksenteon kannalta mahdollisten ymmärtämisvaikeuksien on tultava esiin pöytäkirjasta.

5.6 Lopputoimenpiteet puhuttelussa

Hakija vahvistaa pöytäkirjan sisällön allekirjoituksellaan, joka pyydetään pöytäkirjan jokaiselle sivulle. Näin pyritään varmistamaan, että hake muksen perusteet on kirjattu oikein ja vältetään mahdolliset väärinkäsitykset. Jos hakija kieltäytyy allekirjoittamasta, kieltäytymisen syyt kirjataan pöytäkirjaan.

Turvapaikanhakijalle on annettava arvio asian ratkaisemiseen kuluva ajasta ja korostettava, että kyseessä on vain arvio. Käsittelyaikaa ei tule arvioida liian optimistisesti. On hyvä tuoda esiin, että päätös

tehdään niin pian kuin mahdollista. Annettu arvio kirjataan puhuttelupöytäkirjaan.

Hakijaa voidaan puhuttelun yhteydessä pyytää toimittamaan asiassa lisäselvitystä, kuten lääkärinlausunto. Pyyntö lisäselvityksen toimittamisesta on esitettävä hakijalle selkeästi ja yksiselitteisesti. Hakijalle kerrotaan, että mahdollinen lisäselvitys kannattaa toimittaa viipymättä Maahanmuuttovirastoon. Lisäselvityksen toimittamiselle on annettava riittävä määräaika ja pöytäkirjaan on tehtävä selkeät merkinnät pyydetyistä lisäselvityksestä määräaikoineen. Pyyntöä määräaika voidaan myöhemmin jatkaa. Jos hakija saa puhuttelun jälkeen uutta tietoa tai esimerkiksi asiakirjaselvitystä, lisäselvitys kannattaa toimittaa avustajan (tai edustajan) kautta. Mikäli avustajaa ei ole, hakija toimittaa selvityksen suoraan Maahanmuuttovirastolle. Lisäselvityksen toimittamisessa voi myös pyytää apua vastaanottokeskuksesta.

Hakijalle annetaan maksutta jäljennös puhuttelupöytäkirjasta pääsääntöisesti heti puhuttelun päättyttyä. Jäljennös voidaan antaa myöhemmin esimerkiksi silloin, kun kansainvälistä suojelua on hakenut aviopari, joista toisella on ollut turvapaikkahakemukselle itsenäisiä perusteita, joita ei haluta saattaa toisen puolison tietoon. Tällöin puhuttelupöytäkirja voidaan hakijan suostumuksella toimittaa jälkikäteen esimerkiksi hakijan avustajalle.²⁵

5.7 Erityistilanteita

5.7.1 Puhuttelut säilöönottoyksikössä

Jos puhuttelu suoritetaan hakijan ollessa säilöön otettuna, siitä on tehtävä selkeä merkintä puhuttelupöytäkirjaan ja liitettävä siihen säilöönottoa koskeva päätös. On huomioitava vapaudenriiston ja säilöönottoyksikön vaikutus puhuttelun ilmapiiriin. Puhuttelutilassa tulkki istuu yleensä vastapäätä hakijaa ja puhuttelijan vieressä, ja hakija on erotettu heistä peksilasilla, mikä vaikuttaa myös kuuluvuuteen.

5.7.2 Edunvalvojan tarve

Mikäli on syytä epäillä, että hakija on sairauden, henkisen toiminnan häiriintymisen, heikentyneen terveydentilan tai muun vastaavan syyn vuoksi kykenemätön esittämään selvitystä turvapaikkaperusteistaan tulee asiasta ilmoittaa majoituksesta vastaavalle vastaanottokeskukselle. Vastaanottokeskus huolehtii edunvalvojan tarpeen selvittämisestä ja tarvittavista jatkotoimenpiteistä edunvalvojan hankkimiseksi ilmoittamalla tarpeesta maistraattiin.²⁶

²⁵ Turvapaikkaohjeen kohta 10.9. s. 31.

²⁶ Ks. turvapaikkaohjeen kohta 10.9.7.

6 Alaikäisen puhuttelun erityispiirteet

Alaikäisenä yksin tullessa pidetään alaikäistä turvapaikanhakijaa, joka on tullut maahan ilman laillista huoltajaansa. Kaikki alaikäiset yksin tulleet turvapaikanhakijat puhutellaan iästä riippumatta heidän kehitystasonsa huomioon ottaen. Turvapaikkapuhuttelussa voidaan kuulla myös huoltajiensa kanssa turvapaikkaa hakevaa lasta. 12 vuotta täyttänyt lasta on kuultava, jollei kuuleminen ole ilmeisen tarpeetonta. Lapsen mielipiteet tulee ottaa huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Myös nuorempaa lasta voidaan kuulla, jos hän on niin kehittänyt, että hänen näkemyksiinsä voidaan kiinnittää huomiota. (Ulkomaalaislain 6 §).

Maahanmuuttovirastolla on erillinen ohjeistus koskien alaikäisiä yksin tulleet turvapaikanhakijoita²⁷. Alaikäisten puhutteluissa on käytössä erillinen puhuttelupöytäkirja, josta on versio yli 15-vuotiaille sekä alle 15-vuotiaille. Alaikäisten puhutteluissa on mahdollista käyttää erilaisia visuaalisia tai toiminnallisia keinoja. Alaikäisten yksin tulleiden puhuttelut on keskitetty Helsinki 2-tulosalueelle vuodesta 2002 lähtien.

Myös alaikäisten puhuttelut suoritetaan pääsääntöisesti Maahanmuuttovirastossa. Nuoremmille hakijoille pitkä matka puhuttelupaikalle on erityisen raskas, mikä on huomioitava puhuttelussa. Alle kouluikäiset hakijat tai erityisen traumatisoituneet, sairaat tai raskaana olevat alaikäiset hakijat puhutellaan vastaanottokeskuksen tai edustajan niin pyytäessä heidän sijoituspaikassaan.

Alaikäisen tapauksessa ei tulisi käyttää etätulkkausta. Tulkille tulee varausta tehtäessä ilmoittaa, että tulkattava on alaikäinen. Alaikäisen puhuttelussa tulisi käyttää alaikäistulkkauksen perehtyneitä tulkkeja.

Ulkomaalaislain nojalla alaikäistä koskevat asiat on käsiteltävä kiireellisinä. Puhuttelua järjestettäessä on kuitenkin varmistettava lapselle mahdollisuus toipua matkasta, jonka aikana lapsella on voinut olla hyvin traumaattisia kokemuksia, jotka suoraan heijastuvat häneen vointiinsa. Puhuttelua järjestettäessä on asiasta neuvoteltava edustajan kanssa. Tällöin on myös tiedusteltava edustajalta, onko avustaja tulossa puhutteluun ja pyydettävä selvittämään puhutteluajankohdan sopivuus mahdolliselta avustajalta.

²⁷ Alaikäisten puhutteluita koskeva erillinen ohjeistus on laadittu vuonna 2001. Ohjeistukseen on koottu erilaisia nimenomaan alaikäisten puhutteluissa huomioon otettavia seikkoja, kuten sukupuoli, kulttuuri, kehitystaso, traumatisoituneisuus sekä käytännön keinoja erilaisten alaikäisten kohtaamiseen.

7 Maatiedon käyttö

Maatiedolla on ratkaiseva merkitys arvioitaessa kuka on kansainvälisen suojelun tarpeessa. Luotettava ja helposti saatavilla oleva maatiieto on tärkeää jo puhutteluvaiheessa. Maatiedon tuntemus edesauttaa hakijan kertomuksen ymmärtämisessä sekä mahdollisten ristiriitojen tai puutteellisuuksien havaitsemisessa hakijan kertomuksessa, jolloin puhuttelija voi tehdä selvittämisvelvollisuuden edellyttämät kysymykset jo itse puhuttelussa.

Puhuttelija voi käyttää puhuttelussa apunaan maatietaoä niin kirjallisessa kuin sähköisessäkin muodossa. Maatiedon käyttö kesken puhuttelun on kuitenkin tehtävä niin, ettei siitä ole haittaa puhuttelun ilmapiirille. Esimerkiksi pitkällinen maatietaoaineiston selaaminen kesken puhuttelun voi olla hakijalle hämmentävää. Se voi heikentää avoimuuden ja luottamuksellisuuden tunnetta puhuttelussa. Mikäli kesken puhuttelun ilmenee tarvetta perehtyä maatietaoä, puhuttelussa on hyvä pitää tauko.

Jos hakijan kertomus on ristiriidassa saatavilla olevan maatiedon kanssa, puhuttelijan on selvitettävä asia lisäkysymyksin. Hakijalle voi kertoa, että lisäkysymyksiä esitetään, koska esitetty poikkeaa saatavilla olevasta maatietaoästä. Pyydetessä on hakijalle, edustajalle ja avustajalle kerrottava, mihin maatietaoä havaittu ristiriita perustuu.

Erityisesti jos hakija on kotoisin maasta tai alueelta, josta tulevia hakijoita puhuttelija ei ole aiemmin puhutellut, on tärkeää perehtyä maatietaoä. Puhutteluun valmistautuessa on tärkeää perehtyä aluetta koskeviin luotettaviin ja objektiivisiin raportteihin.

8 Koulutus ja yhteiset tapaamiset

Kaikkien turvapaikanhakijoiden kanssa työskentelevien tulisi saada säännöllisesti koulutusta turvapaikanhakijan kohtaamisesta. Koulutusta tarvitaan erityisesti siitä, miten tunnistaa traumatisoitunut hakija, kohdata hänet ja miten traumatisoituminen vaikuttaa kykyyn kertoa traumakokemuksesta.

Koulutusta tarvittaisiin myös siitä, miten kulttuuri- ja/tai koulutustausta voivat vaikuttaa asioiden hahmottamiseen ja aikakäsitteisiin. Hakijoiden ja heidän perusteidensa ymmärtämiseksi olisi tärkeä saada tietoa eri uskontokuntien tavoista ja naisen asemasta eri kulttuureissa.

Myös lapsipsykologiasta ja lasten kohtaamisesta tulee antaa koulutusta lapsia puhutteleville avustajille, edustajille ja tulkeille.

Yhteistyön kehittämiseksi, toisen ammattilaisen työn ja toimintatapojen ymmärtämiseksi sekä puhuttelujen kehittämiseksi yleensä olisi tärkeää järjestää säännöllisiä tapaamisia puhuttelijoiden, avustajien ja tulkien kesken. Alaikäisten puhutteluiden kehittämiseksi yhteistapaamisiin tulisi saada mukaan myös edustajat ja alaikäisten sosiaalityöntekijät.